

ПРЕДГОВОР

Српско-украјинско друштво у Новом Саду је, Статутом усвојеним на Оснивачкој скупштини одржаној 9. марта 1994. године, поред осталих активности, дефинисало и свој однос према збивањима у прошлости која су од заједничког историјског значаја за српски и украјински народ. Статутом је утврђено да Друштво „...иницира и подржава проучавање историје Срба и њихових потомака у Украјини као и чување спомена на њихово постојање, да организује предавања и научне скупове и разне видове размене мишљења и искуства на теме из прошлости и савременог живота два народа, као и да предлаже теме за истраживање из области историје и хуманистичких наука, посебно из историје Срба у Украјини и српско-украјинских књижевних, уметничких, културних и других облика духовних веза“.

Током протеклих једанаест година од оснивања, и то из године у годину, знатан део активности Друштва био је посвећен историјској чињеници да се значајан део српског народа, нарочито са подручја бачког Потисја и банатског Поморишја, половином 18. века одселио у Руско царство и населио на територији данашње Украјине. Притом се имало у виду и да током протеклих 250 година од Сеобе никада није била, услед сплета низа историјских околности, обележена било која годишњица тога догађаја.

Активности у том смеру нарочито су биле појачане с краја 2000. године кад је Председништво Друштва утврдило Програм обележавања предстојеће 250-годишњице Сеобе Срба у Руско царство која је започела 1751. године. Најкрупнији подухват који се у томе Програму предвиђао било је организовање међународног научног скупа о Сеоби.

На иницијативу Председништва Друштва, 25. јула 2001. године у Музеју Војводине одржан је први скуп представника покрајинских и градских институција и организација из области културе и науке ради договора о начину и програму обележавања 250-годишњице Сеобе Срба. На скупу је конституисан Организациони одбор за обележавање 250-годишњице Сеобе, а за председника је изабран мр Средоје Лалић, за потпредседника др Љубивоје Церовић, и за секретара Светко Борвчанин. Разматран је и усвојен предложени Програм обележавања ове годишњице. Организациони одбор, који се састајао у променљивом саставу, одржао је још

три седнице: 6. новембра 2001, 11. фебруара 2003. и последњу, закључну, 17. новембра 2004. године.

У име Одбора за обележавање 250-годишњице Сеобе Срба у Руско царство упућен је предлог Извршном већу АП Војводине да се прихвати покровитељства над овом манифестацијом, што је Извршно веће и учинило на својој седници одржаној 10. августа 2001. године.

Председништво Српско-украјинског друштва у Новом Саду било је не само иницијатор обележавања 250-годишњице Сеобе, него и главни носилац организационих, стручно-техничких и административних послова на изради програма обележавања и његовој реализацији. Оценивши да би професионалне институције културе и науке требало да буду номинирани носиоци научних подухвата који су били предвиђени Програмом, Друштво је неколиким институцијама упутило одговарајући предлог. Прихватили су га Музеј Војводине, Катедра за историју Филозофског факултета у Новом Саду и Архив Војводине. Музеј Војводине имао је значајну улогу у припремама и организовању Међународног научног скупа о Сеоби.

У складу са Програмом обележавања годишњице, 21. јануара 2002. године у Огранку САНУ у Новом Саду одржана је Научна трибина *Сеоба Срба у Руско царство половином 18. века*. Учеснике и госте Трибине поздравио је, у име САНУ, акад. Чедомир Попов, а уводно излагање поднео је мр Средоје Лалић.

На Трибини је своје радове изложило 11 учесника из наше земље и два учесника из Румуније. Успешно организовање Научне трибине охрабрило је и уверило организаторе у целисходност организовања међународног научног скупа посвећеног Сеоби Срба у Руско царство, чиме би се и иностраним научницима – поготову онима из Украјине и Русије где су се Срби населили – пружио прилика да дају свој допринос осветљавању заједничких страница тих догађања. Стога је на завршетку рада Скупа било закључено да се, уз материјалну подршку Покрајине, организује и међународни научни скуп о тој теми, али са знатнијим учешћем научника из иностранства

Кад су Извршно веће АПВ и Покрајински секретаријат за образовање и културу наговестили финансијску подршку организовању Међународног научног скупа, с јесени 2002. године приступило се слању обавештења и позива за учешће на Научном скупу чији је датум одржавања био утврђен за 7. и 8. мај 2003. године. Уз обавештење и позив, сви потенцијални учесници примили су исцрпно разрађен «Тематски оквир Међународног научног скупа о Сеоби Срба у Руско царство половином 18. века» на српском, руском или украјинском језику. «Тематски оквир», који су приредили акад. Славко Гавриловић и мр Средоје Лалић, помогао је учесницима у избору и дефинисању тема за научну обраду и излагање на Научном скупу. Одзив је био у складу са очекивањима, како у погледу броја пријављених учесника (38), тако и у погледу разноврсности и броја тема обрађених у пријављеним радовима (41).

У међувремену, почетком 2003. године, образован је Организациони одбор Међународног научног скупа *Сеоба Срба у Руско царство половином 18. века* у саставу: акад. Славко Гавриловић, др Љубивоје Церовић, др Ранко Кончар, др

Драго Његован, Стеван Рајчевић, Светко Боровчанин и мр Средоје Лалић. За председника Одбора изабран је др Ранко Кончар, директор Музеја Војводине, а за секретара др Драго Његован.

Највећи број учесника пријавио се из Србије и Црне Горе – 17 учесника са 17 радова. Ранијих година успостављене везе и сарадња Српско-украјинског друштва са културним и научним установама и појединцима у Украјини, допринеле су да је одзив научника и високих музејских и архивских стручњака из Украјине био бројан – 14 учесника са 17 радова, затим, из Румуније – 3 учесника са 3 рада, Русије – 2 учесника са 2 рада, Бугарске – 2 учесника са 1 радом, и Македоније – 1 учесник са 1 радом. Интересовање за учешће на овом Научном скупу произашло је и из историјске чињенице да су се у Руско царство половином 18. века селили и Бугари, Македонци, Молдовани и припадници других народа, и да су сви они насељавани на великом а слабо насељеном простору данашње средишње и јужне Украјине.

Међународни научни скуп *Сеоба Срба у Руско царство половином 18. века* одржан је 7–9. маја 2003. године у биоскопској сали Музеја Војводине у Новом Саду. У име Председништва Научног скупа на његовом отварању, у коме су били акад. Славко Гавриловић, др Ранко Кончар, Светко Боровчанин и др Драго Његован, госте и учеснике поздравио је мр Средоје Лалић. Научни скуп су поздравили и пожелели му успешан рад др Душко Радосављевић, потпредседник Извршног већа АПВ, Владимир Ивановски, амбасадор Руске Федерације у СЦГ, Петро Бешта, први секретар Амбасаде Републике Украјине у СЦГ и др Ранко Кончар, директор Музеја Војводине.

Научни скуп је радио пре и поподне 7. и 8. маја. На завршетку радног дела Скупа, учесницима је, насловљено на име, уручено «Сведочанство/Удостоверение/Свидоцтво/Certificate» (у вишебојној штампи, са Тврђавом на насловној страни, колективном фотографијом учесника Научног скупа на другој страни, и симболима Новог Сада на четвртој страни) о учешћу на Међународном научном скупу *Сеоба Срба у Руско царство половином 18. века, 7–9. маја 2003.* Свечана вечера за учеснике и госте била је приређена 8. маја у Хотелу «Војводина».

Трећег дана Скупа, 9. маја, за учеснике је организована посета историјским споменицима у граду и на Тврђави, у Сремским Карловцима и на Фрушкој гори.

У логичком, тематски комплементарном односу са Научним скупом, биле су приређене и две значајне изложбе. Два дана пре почетка Научног скупа, 5. маја 2003, у Музеју Војводине отворена је Изложба *Потиска и Поморишка војна граница, 1702–1751.* Изложбу је отворио акад. Славко Гавриловић. Аутор ове вредне изложбе и квалитетног Каталога који ју је пратио, била је Сузана Миловановић, виши кустос Музеја Војводине. Учесници Научног скупа посетили су ову Изложбу 7. маја. У Архиву Војводине, уз чешће свих учесника Научног скупа, 7. маја је отворена Изложба *Нова Србија и Славеносрбија у Руском царству половином 18. века* која је приређена уз помоћ Централног државног историјског архива Украјине у Кијеву и Руског државног војно-историјског архива у Москви. На отварању Изложбе, посетиоце су поздравили и представнице ових архива: Ољга Музичук, директор Архива у Кијеву, и Лариса Цвижба, главни специјалист Архива у Москви. Изложбу је отворио Бранимир Андрић, заменик покрајинског секретара за обра-

зовање и културу. Аутор ове Изложбе и пратећег исцрпног Каталога био је мр Алексије Рачуница, виши архивист Архива Војводине.

Међународни научни скуп о Сеоби несумњиво је био најкрупнији подухват у Програму обележавања 250-годишњице Сеобе Срба у Руско царство половином 18. века. Међутим, и због теме Научног скупа и због многодценијског непостојања веза одсељених Срба са матичним делом српског народа, па и увида у историјску судбину тих Срба до садашњег времена, потребно је да се прикажу активности Српско-украјинског друштва на успостављању првих контаката и трајнијих веза са местима која су Срби основали или су се у њима населили у Украјини након Сеобе. Приказ тих активности може, макар и непотпуно, пружити одговоре на нека питања као што су: има ли у тим крајевима и местима живља који се изјашњава да су «сербски», да ли и у коликој мери је очувана свест о српском пореклу дела тог живља, да ли се, уколико та свест постоји, преноси на младе генерације, и да ли се чувају трагови и белези живота Срба и њиховог учешћа у развоју тих, у личној мери мултиетничких крајева и места током протеклих 250 година и сл.

Већ током прве године свога постојања, Српско-украјинско друштво је 1994. године иницирало успостављање веза између Мокрина и Славјаносербска (на подручју некадашње Славеносрбије, сада у Луганској области), Србобрана и Турије у Бачкој, и Новомиргорода и Турије (на подручју некадашње Нове Србије, сада у Кировоградској области), и Бечеја и Новог Бечеја са Олександрјом (за време Нове Србије под називом Бечеја). Наредних година уследиле су узајамне посете делегација тих места.

На иницијативу и уз посредовање Српско-украјинског друштва, Централни државни архив Украјине у Кијеву и Архив Војводине споразумели су се да се у Новом Саду приреди Изложба *Насељавање Срба у Украјини половином 18. века* са експонатима које би одабрао украјински Архив из својих фондова. Аутори Изложбе били су: Љубов Гисцова, директор Архива у Кијеву, Лидија Сухих, руководилац Одељења старих фондова у томе Архиву, и др Павел Рудјаков, историчар. Изложба је била свечано отворена 5. јуна 1997. у Архиву Војводине. Тако су, после скоро 250 година, први пут у Србији предочени изворни документи и други експонати о нашим прецима који су се запутили у Руско царство у потрази за срећнијим животом. Изложба је, после Новог Сада, приређена и у Сомбору и Београду.

У успостављању веза са местима које су основали Срби или су се у њима населили, важну улогу су имале књиге чији је издавач или суиздавач било Српско-украјинско друштво у Новом Саду. Прва од тих књига, коју је на иницијативу Друштва издао Завод за издавање убеника Србије 1999. године, био је избор песама Тараса Шевченка, Ивана Франка и Јевгена Малујука (српског порекла по матери из породице Стојанових, одсељених у Русију још двадесетих година 18. века), а у двојезичној издању. Мр Луки Хајдуковићу, преводиоцу са украјинског на српски језик, додељена је те године награда за преводилаштво Савеза писаца Украјине.

Јединствено монографско дело акад. Мите Костића *Српска насеља у Русији: Нова Србија и Славеносрбија*, објављено 1923. године у издању Српске краљевске академије, поново је издало Српско-украјинско друштво 2001. године под насловом *Нова Србија и Славеносрбија*. Већ следеће, 2002. године, Српско-украјинско друш-

тво и Музеј Војводине издали су књигу др Љубивоја Церовића *Срби у Украјини* у којој је велики део посвећен Сеоби Срба у руско царство половином 18. века и њиховој каснијој историјској судбини. Исте године Друштво је издало, у преводу са украјинског језика, књигу докторског кандидата Оље Посуњко *Историја Нове Србије и Славеносрбије*. Крајем 2003. године Матица српска и Српско-украјинско друштво издали су и књигу Александра С. Пишчевића *Мој живот* – мемоарско дело у коме се описују ондашње прилике с краја 18. и почетка 19. века, и сусрети и познанства са многим потомцима досељених Срба

По 60–70 примерака сваке од ових књига Друштво је упућивало на адресе око 65 насеља у Украјини које су основали или населили Срби половином 18. века (Мошорине, Новомиргород, Турија, Суботци, Цибуљев, Каниж, Панчева. Мартоноша, Турија, Петроостров, Павлиш, Олександрија, Косивка, Надлак итд. – на подручју некадашње Нове Србије; затим: Луганск, Славјаносербск, Артемивск, Зимогирја, Кримске, Серебрјанка, Тројицке, Жовте, Фрунзе, Нижње, итд. – на подручју некадашње Славеносрбије). Заједно са књигама, у та места су послата и писма у којима их је Друштво обавештавало о својим активностима на обележавању 250-годишњице Сеобе и насељавању наших предака у тим местима и на тим подручјима.

Неке индикације, засноване на истраженим документима а и на обавештењима добијеним од личности које живе у наведеним местима у Украјини, у све већој мери су потврђивале тачност наше претпоставке да, још и данас, постоје сачувани трагови Срба и њиховог живљења у тим местима и крајевима. Одговори на писма која су добили, такође су потврдили основаност тих претпоставки. Између осталог, у тим одговорима пише: «Историја наших народа, српског и украјинског, тесно је повезана на подручју нашег града. Недалеко од града тече река Бешка. Данас у граду Олександрија и у селима Димитрово и Пантазијивка живи много становника који имају српске корене и који желе да сазнају своју историју, традицију и културу» (град Олександрија – некадашњи Бечеј или Бечеја), затим, «На нашој територији живели су досељеници, групе Срба којима је руководио генерал Иван Хорват. Ми памтимо и поштујемо догађаје и челне људе тога доба. И овога пута, 24. јуна 2001. године, на Дан града Новомиргорода, у оквиру свечаности биће истакнута 250-годишњица пресељења Срба на нашу територију» (град Новомиргород), «Уосталом, у селу Серебрјанка, у Артемивском срезу, и дан-данас живе Срби» (село Серебрјанка), «Поставили смо споменик секунд-мајору Георгију Филиповићу, оснивачу села. Сваке године, на дан Св. архистратига Михаила, 19. септембра, обележава се Дан оснивања села» (село Кримске), «У граду се налази спомен-обележје у част генерала Ивана Шeviћа – оснивача Славјаносербска. У школама се (...) ученици упознају са чињеницама о томе како су српски пукови Ивана Шeviћа и Рајка де Прерадовића дошли у овај крај, са којим тешкоћама су се сретали, како су се одупирали нападима Турака и Татара, какав значај су имала њихова насеља за ширење наше територије и за заштиту граница Руске империје» (град Славјаносербск), «На основу материјала које сте нам послали, организоваћемо предавања за ученике овдашње средње школе о историји краја и пријатељству међу нашим народима» (село Мартоноша), «Године 1759. земљу око реке Сиверски

Доњец (...) населио је православни народ српске народности. Ту територију добио је српски мајор Божидаревић. На добијеној земљи он је основао насеље коме је дао име Нова Божидаривка – у част и спомен себи и своме народу» (село Пархоменко), «Та далека времена ујединила су и спријатељила два братска словенска народа, начинила Украјину њиховим заједничким домом и објединила њихове судбине» (село Турија, срез Новомиргород) итд. Сличног садржаја су и остала писма.¹

Поруке свих тих писама могу се свести на један, али веома битан, општи закључак: свест о српском пореклу и коренима још је жива код дела житеља у крајевима у којима су се Срби населили пре 250 година. О очуваности те свести сведоче и примери сачуваности српских презимена, обичаја, песама, фолклора и речи, а о којима је било говора и у појединим радовима на Научном скупу. Стога, чини се да ни сада, осамдесет година касније, нема потпуног основа закључку акад. Мите Костића на последњој страни његове књиге о Новој Србији и Славеносрбији, а који гласи: „Док се тако траг српским досељеницима у Русији сасвим изгубио, одржао се до данас један део старе топографске номенклатуре Нове Србије“.

Захваљујући бављењу темом Сеоба, упостављене су, осим институционалних, и персоналне везе са историчарима, музејским и архивским стручњацима. Те везе су се огледале у размени научних података, чланака и публикација, као и у размени информација о подухватима који су се предузимали на научном и културном плану у вези са обележавањем 250-годишњице Сеобе Срба код нас и у Украјини.

Опис разноврсних активности, током протеклих десетак година, у вези са Сеобом – готово да поприма карактеристике и обресе озбиљног стручног па и научног рада који би се могао приредити под насловом *Срби у Украјини данас – свест о пореклу, белези и сећања*. Зато је тај опис добио место и у тексту Предговора.

Треба истаћи да је последњих неколико година и у Украјини, уз разноврсне манифестације обележавања 250-годишњице Сеобе, појачано и научно интересовање за свестраније проучавање сеоба и насељавања јужних области Украјине у 18. веку. То интересовање показује се и у објављеним књигама о тој теми, као што су: Олге Посуњко *Историја Нове Србије и Славеносрбије* (Запопрожје, 1998), Владимира Подова *Славеносрбија* (Луганск, 1998), др Павла Рудјакова *У службу и вечно поданство – српска насеља Нова Србија и Славеносрбија на украјинској земљи, 1751–1764* (Кијев, 2001), Сергеја Шевченка *Украјинска судбина Нове Србије* (Кировоград, 2003), Н. Петрова и др. *Черкаски брод – далеко и блиско – посвећено 250-годишњици Славеносрбије* (Луганск, 2003), Јурија Темника и Јурија Јегорова *Камени брод – посвећено 250-годишњици оснивања* (Луганск, 2003), *Славеносрбија на раскрсницама времена* групе аутора (Луганск, 2003), и *Славеносрбија, 1753–2003 – књижевно-уметнички и историјско-завичајни алманах* групе аутора (Луганск, 2003). У таква дела могу се сврстати и књижевна остварења – романи: Вадима Пеунова *Освета одбачених богова* (Кијев, 1999) и Александра Устенка *Код седог Донца* (Луганск, 2000) и *Врела степа* (Луганск, 2003), чији се сижеи односе на сеобу и насељавање Срба, а главни ликови у збивањима су Срби досељеници.

¹ Документи настали радом Српско-украјинског друштва, укључујући и поменута писма, предати су Архиву Војводине у Новом Саду на трајно чување и коришћење. Целина те грађе чини архивски фонд “Српско-украјинско друштво Нови Сад”.

Уредништво је у Зборник радова уврстило *Индекс имена* а, имајући у виду повољне оцене дате поновљеном издању књиге акад. Мите Костића, укључило је, као прилог, знатно исцрпнију него у Костићевој књизи, *Грађу за библиографију о Сеоби Срба у Руско царство у 18. веку*, са 327 библиографских јединица монографских публикација и чланака.

Међународни научни скуп *Сеоба Срба у Руско царство половином 18. века* и разноврсне вишегодишње активности Друштва у вези са Сеобом, чине јединствену целину стремљења и организованог рада на проучавању Сеобе Срба, односно оних збивања у прошлости који представљају заједничке странице историје Срба, Украјинаца и Руса. Зборник радова ће допринети да Научни скуп са радовима који су на њему изложени, буде подстрек да се са таквим стремљењима настави у још темељнијим истраживањима и проучавањима прошлости везаној за Сеобу.

И овом приликом исказујемо захвалност акад. Славку Гавриловићу за његову свесрдну подршку, савете и помоћ коју је указивао током припрема и одржавања Међународног научног скупа.

Средоје Лалић